

Turgut Uyar'ın Şiirinde Kent Yaşamı ve Birey*

Urban Life And The Individual in Turgut Uyar's Poetry

Zübeyde ŞENDERİN, Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, E-posta: zubeydesen@kku.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Şiir, Kent,
Uyumsuzluk, Kaçış,
Yabancılaşma.

Öz

Turgut Uyar, Cumhuriyet sonrası Türk şiirinin dikkate değer şiir akımlarından İkinci Yeni'nin akımının önemli isimlerinden biridir. Uyar'ın şiiri, 1952 yılında yayınladığı Dünyanın En Güzel Arabistanı adlı kitabı ile İkinci Yeni akımına evrilmiştir.

İkinci Yeni akımına mensup bütün şairlerde mekân olarak kent önemli bir unsurdur. Anlattıkları kişisel dramlar daha çok kentli bireylerin, kent yaşamı içindeki uyumsuzlukları, kuşatılmışları ve bunalımları üzerinedir. Turgut Uyar'ın şiirinde de kent yaşamı ve bu yaşamın bireyler üzerindeki kuşatıcı etkisi başlıca temalardan biridir.

Bu makalede Turgut Uyar'ın şiirinde ana mekân olarak kent ve kent yaşamı içindeki bireyin durumu, iletişimsizlik, kuşatılmışlık, kaçış ve yabancılaşma gibi kavramlar eşliğinde ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

Keywords:

Poem, City,
Disharmony,
Escape,
Alienation.

Abstract

Turgut Uyar was a leading personality in the Second New, one of the most effective movements of post-Republic Turkish poetry. His poetry evolved into the Second New movement with his book, Dünyanın En Güzel Arabistanı (The World's Most Beautiful Arabia), published in 1952.

As a setting, the city is an important component of Second New poetry. The personal dramas explained by them focused mostly on urbanites' senses of disharmony, claustrophobia and depression in urban life. In Turgut Uyar's poetry as well, urban life and its effect on individuals are primary themes.

This article outlines the city as the main setting and the situation of an urbanite in Turgut Uyar's poem along with concepts such as lack of communication, claustrophobia, escape and alienation.

*: Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı)'nda tamamlanmış olan, "Turgut Uyar'ın Hayatı, Sanatı, Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" (2003) başlıklı, yayınlanmamış doktora tezinin, "Kentleşme Karşısında Birey" başlıklı bölümünün, tadil edilmiş ve derginin yazım ilkelerine uygun hâle getirilmiş şeklidir.

Giriş

Cumhuriyet sonrası Türk şiirinin dikkate değer şiir akımlarından İkinci Yeni şiir akımı, modernleşme sürecini kentleşme süreci eşliğinde idrak eden yeni bir aydın tipinin duygu ve düşünceleri üzerine inşa edilmiştir. Bu yeni şiir, özellikle kentleşme / modernleşme ilişkisi içinde ortaya çıkan yabancılaşmanın dışavurumu olan iletişimsizlik, uyumsuzluk, yalnızlık, kuşatılmışlık, yabancılaşma sarmalındaki bireylerin duygu dünyalarını anlatmaktadır.

Bu makalede İkinci yeni şiirinin özgün isimlerinden Turgut Uyar'ın (1927-1985) şiirlerinde öncelikle kentin bir yaşam alanı olarak hangi kavramlar eşliğinde tasvir edildiği tespit edilmekte, ardından bu kavramlara bağlı olarak kentli bireyi tanımlayan kavramlar üzerinde durulmaktadır. Bu tespitler metin tahliline dayanmaktadır.

İletişimsizlik, kuşatılmışlık, kaçış ve yabancılaşma gibi bazı ana kavramlara indirgeyerek vardığımız bu tespitler genel bir değerlendirme olarak görülmelidir. Çünkü her biri, birbirinin hem sebebi hem de sonucu olan, felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı disiplinlerde karşılığı olan bu kavramların herhangi biri üzerine çok ayrıntılı değerlendirmelere gitme imkân ve yolları açıktır. Bu makalede amaçlanan ise bir hayat ve faaliyet alanı olarak kentin, Turgut Uyar'ın şiirinde anlattığı insanın duygu ve düşünce dünyasındaki belirleyici ve çok yönlü etkisini, diğer sosyal disiplinlerin verilerinden ziyade edebî metnin sunduğu malzeme üzerinden ispatlama yoluna gidilecektir.

Turgut Uyar'ın Şiirinde Kent Yaşamı ve Birey Üzerine

Kentleşme olgusu, Turgut Uyar'ın şiirinde ilk olarak *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda karşımıza çıkar. *Dünyanın En Güzel Arabistanı*, Turgut Uyar şiirinin biçim-içerik yönünden yeni bir başlangıca yöneldiği ilk kitabıdır. Bir önceki kitabı *Türkiyem* 1952'de yayımlanmıştır. Bu tarihten, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nın yayımlandığı 1959 yılına kadar geçen süreç içinde Turgut Uyar'ın hayatında meydana gelen değişiklikler, rûhen şiirine de yansıyan “yeni insan”a dönüştüğü yıllardır.

Turgut Uyar, 1954 yılında, askerî memurluk görevini sürdürmek üzere Ankara'ya tayin edilmiştir. Ankara, şairin kentleşme olgusuyla ilk kez karşılaştığı, bunun derin şaşkınlığını yaşadığı mekândır. Kentleşme, o tarihlerde Ankara için de modernleşme sürecinin bir parçası olan sarsıcı ve dönüştürücü bir olgudur. Bu olgu, bilhassa maddî bir değişimi ve zenginleşmeyi işaret etmektedir. Ankara, gerek Cumhuriyet'in başkenti olması gerekse siyasî şartlar ve maddî imkânlar dolayısıyla, kentleşme yolundaki dönüşüm sürecini, başka şehirlere nazaran daha keskin ve daha süratli bir şekilde idrâk etmiştir.

Nitekim Turgut Uyar da bir subay olarak Ankara'ya gelişinin kendisinde “büyük bir sarsıntı” yarattığını ve “bir hesaplaşma” gereği duyduğunu ifade etmektedir (Özkırımlı, 1999: 131-139)¹. İşte bu mekân değişikliği ile ortaya çıkan hesaplaşma ve sorgulama

1 Turgut Uyar, kentleşme ile gelen değişimi ilk olarak, Eskişehir'den tekrar İstanbul'a göç ettikleri 1940'lı yıllarda yaşadıkları Edirnekapı semtinde gözlemlene olanağı bulur: “Edirnekapı'yı çağsal gereksinimlere uydurmak amacıyla parçaladılar; böldüler; genişlettiler; oradaki sekiz-on bölümü bir alana indirdediler. Evler yıkıldı, yenileri yapıldı. İyi de ettiler. Dünyaya her gün yeni insanlar gelmekte. Yer gerek hepsine. Dünyanın, sivil yapısı korunacak bir mekân olmadığı anlaşılmalıdır artık.” (Uyar 1999a: 80-81).

dönemi Turgut Uyar şiirini farklı bir aşamaya getirmiştir. Uyar, bu noktada ulaştığı yeni şiirinin gerekçesini şöyle açıklamıştır:

“Beni yazdığım şiiri yazmaya iten neden, çevrenin değiştiğini görmemdi. Birdenbire kentleşen dünya, birdenbire karşılaştığım neon lambaları, büyük oteller, bir takım yeni gelişmeleri haber veren durumlar beni artık Orhan Veli şiirini yazmakla kurtaramıyordu.”(Özgüven, 1983).

Bu açıklama, büyük kentin yarattığı yeni değerler, farklı insanî ilişkiler ve taşradan farklı, parlak nesnelere ve mekânlarla dolu somut fizikî olgular ile bütün bunların üzerinde bıraktığı izlenimlerin yarattığı şaşkınlığı anlamamızı sağlamaktadır. Tam bu noktada vurgulanması gereken bir başka durum daha karşımıza çıkmaktadır. Bu da subay Turgut Uyar'ın “taşra”da (Posof ve Terme) içinde bulunduğu kolaylıkla tahmin edilebilir sosyal konumu, insanî ilişkileri ile Ankara'daki subay Turgut Uyar'ın dahil olduğu sosyal konum ve ilişkiler ağı arasındaki farktır. Taşradaki büyük adamın yerini, aynı başa çıkılmaz olgular nedeniyle şaşkınlanmış, bunalımlı kalabalıklar arasında birdenbire sıradanlaşmış bir birey alır.

Taşradaki kendinden emin büyük adam; yukarıda ifade edilen başa çıkılmaz olgular yüzünden şehirde kendini bunalımlı kalabalıklar arasında birdenbire emniyetsiz, şaşkın ve sıradanlaşmış bir ferde dönüşmüş halde bulur. Bu sıradanlık, tamamen, içine düşülen sosyal konum dolayısıyla. Farklılaşan bu insanî ilişkilerin de Turgut Uyar'ın “hesaplaşma” sürecini başlatan olgulardan biri olduğu tahmin edilebilir. Çünkü kentte modern toplumsal yapı içindeki katmanlar daha karmaşık ve daha değişken ilişkiler içindedir. Bu da kendine yer edinmeye, varlık alanı açmaya çalışan kentli, (en azından yaşanan mekân açısından) modern bireyi sürekli bir şaşkınlığa ve yersizlik duygusuna düşürmektedir. Ergin Yıldızoğlu, Uyar'ın yüzleştiği bu ilişkiler ağının “*artık, kırın, köylü-ağa ve modernleştirici asker / aydın denkleminden çok daha karmaşık, çok sınıflı, çok kültürlü, özetle çok boyutlu, dünya ekonomisi içinde dinamik bir yere oturmaya başlayan, bu yüzden de son derece akışkan bir toplumsal oluşum.*” (1999, 190-203) olduğunu ifade etmektedir.

Turgut Uyar'ın (benimsese de benimsemese de) kentliliği, 1958 yılında ordudaki görevinden kendi isteğiyle ayrılmasıyla, yeni bir aşamaya uğramıştır: Sivil hayat. Böylece, Turgut Uyar'ın yeni kentli kimliği, aynı zamanda sivilleşmiştir. (Tabii şiiri de). Bu yeni adım, Ankara'ya gelişinin ardından, sosyal ilişkiler ağında ona ikinci bir değişim mecburiyetini getirmiş, -en azından meslekî anlamda- farklı bir hiyerarşik yapıya dahil olmak durumunda kalmıştır.

Bu yüzden kent, Turgut Uyar'ın kimliğinde dolayısıyla da şiirinde çok etkili ve varlığı yoğun biçimde hissedilen bir olgudur. Fakat kent olgusu, mekân boyutunun dışında, toplumsal bir konu yahut toplumsal meselelerin kaynağı olarak değil, içinde barındırdığı kalabalıkların benliği üzerinde icra ettiği tahrip edici etkisi ile Turgut Uyar'ın şiirine girmiştir. Yani Turgut Uyar'ın gayesi, şehrin ve şehir hayatının yarattığı meseleleri anlatmak değil, onun ötesinde kent insanının içinde bulunduğu hayat tarzının ferdi “benlik”i üzerinde yarattığı etki ve izlenimleri dile getirmektir.

Kent olgusunun Turgut Uyar'ın şiiri içindeki karşılığını tayin yahut tesbit noktasında, öncelikle kent hayatı üzerine bazı hayatî hususları hatırlamak gerekir: Kentli yaşama

tarzını, köy / kasaba gibi başka herhangi bir taşra yerleşim birimindeki yaşama tarzından farklı kılan pek çok nokta vardır. Bunların başında, kentte, insanların birbirleriyle ve devletle ilişkilerini belli bir usûl ve hiyerarşi içinde yürütmelerini sağlayan yasalar ve bu yasaların uygulanmasına aracılık eden kurumların yarattığı sosyal ilişkiler ağı gelir. Farklı alanlarda hizmet veren kamu kurumları ve her birinin türevi niteliğinde, büyüklü küçüklü herhangi bir yasal ilişkiyi düzenleyen ve uygulayan birçok değişik aracı kurum bu ağı oluşturur. Bireysel teşebbüsle kurulan diğer kurumlar da, aynı bağlayıcı yasalarla birbirleriyle ve müşteri konumundaki diğer kentli bireylerle ilişkilerini yürütmektedirler. Dolayısıyla kent, bütün toplumsal ilişkileri düzenleme yetkisindeki “devlet”i temsil edici kurum ve kişilerle doğrudan ilişki içinde olunan bir mekândır. İkili insanî ilişkiler bile en küçük kentsel yaşama biriminde, meselâ bir apartmanda dahi bu yasal düzenleyicilerin gizli ağıyla şekillendirilmektedir.

Kentli yaşam biçimini tanımlayıcı ikinci belirgin unsur, maddî kaynakların çokluğu daha açık bir deyişle görünürdeki zenginliktir. Varlıklı bireylerin bolluğu, gösterişli tüketim alanları yaratmıştır: Alışveriş merkezleri, küçük meslek erbabının üretici-müşteri ilişkilerini yürüttükleri işhanları, sanatsal üretimin sergilendiği ya da satıldığı sergiler, müzeler, sinemalar, konser salonları, vb. Bu mekânların her birinin aslî özelliği, büyük veya küçük birer ticarî birim oluşlarıdır. Bu tip mekânların varlığı köy / kasaba hayatıyla kıyaslandığında bir avantaj olarak görülmekle birlikte, her birinin, nihaî amacı para kazanmak olan aracı kurumlar oluşu, her türlü sosyal ilişkiyi iyi niyetten uzaklaştırmakta ve yapaylaştırmaktadır.

Bu düzenleyici ve aracı kurumlar, insanları hatta her türlü insanî ilişkiyi, gizli bir esaret altında tutmaktadır. Bu nedenle kentli birey, alıştığı, sürdürdüğü modern hayatın görünürdeki nimetleriyle bir memnuniyet kabuğuyla çevrelenmiş olmakla birlikte, iç dünyasında git gide çevresine ve kendi varlığına yabancılaşmaktadır. Bu nedenle kentteki yaşam, birey için genellikle maddî bir tatmin, fakat içsel bir huzursuzluk kaynağıdır. Bu huzursuzluğun yansımalarını, hem İkinci Yeni şiirinin genelinde hem de Turgut Uyar’ın şiirinde tespit etmek mümkündür.

Turgut Uyar’ın, Orhan Veli şiirinden İkinci Yeni’ye geçtiğini gösteren ilk şiiri “*Geyikli Gece*”dir. Bu şiir, “kent”in şair için ne anlama geldiğini ifade etmektedir:

“Geyikli Gece poetik bir omurgadır... Turgut Uyar’ın şiirindeki her dönem, kendi başına geliştirmiş gibi görünen her serüven, hangi uca doğru ilerlerse ilerlesin, Geyikli Gece’nin içerdiği poetik omurganın önünde temellenir.” (Bayrıl, 1999: 154).

Gerçekten de *Geyikli Gece* şiiri Turgut Uyar’ın, İkinci Yeni şiirindeki serüveninin tema ve söyleyiş yönünden simgesi konumundadır. Bu şiir, bir yandan kent hayatını, bir yandan da hayattan kaçışı simgelemektedir. Bu da Turgut Uyar’ın yeni şiirinin öznesi olan yeni insanın aslî özelliğinin “kentlilik” olduğunu göstermektedir. *Geyikli Gece* imajı, sıkıntı ve baskı uyandıran her türlü nesne ve duygudan kurtuluşu sembolize eden bir çeşit Kaf Dağı’dır. Turgut Uyar *Geyikli Gece*’de, ilk kez kenti anlatır ve burada şairin, şehir gerçeğini tanımlama yolunda kullandığı ilk kavram kendini gösterir: “Yapaylık”

“Halbuki korkulacak hiçbir şey yoktu ortalıkta

Her şey naylondandı o kadar”

(“Geyikli Gece”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

Her türlü sosyal ilişki, yasalarla ve birçok değişik kurum aracılığıyla tanımlanıp düzenlenmesine rağmen, kent insanoğlu inde “vahşi” ve vahşi olduğu kadar “yaban”dır da:

“ormanın uğultusu eşittir kentin uğultusuna

belki fazladır bile kentin şusuna busuna”

(“Gemi Gemi”, *Divan*)

Kentte hayatı düzenleyen yeni olgular (maddî kaynakların farklılığı ve teknoloji gibi) yeni değerler yaratmıştır. Olumlu / olumsuz değerlere işaret eden her şey bir “karmaşa” içindedir:

“büyük kentleri düşünse de rahatlasa

işte **her şey nasıl da haince karıştırılmış**

kirli çamaşırlarla sabunlar ayrı semtlerde”

(“Çılgın-Hüzünlü”, *Toplandılar*)

Bu karmaşanın görüntülerinden biri meta kalabalığıdır. Turgut Uyar için kent hayatının belirgin unsurlarından biri sonsuz sayıdaki, yeri ve niteliği sürekli değişen nesnelere ve bu nesnelere insanların ilişkisidir. Uyar, kentin yarattığı bir duygunun, izlenimin ardından ilgili ilgisiz, birbirini çağrıştıran ya da çağrıştırmayan nesnelere art arda sıralar. Art arda sıralanan bu nesnelere ile soluk, yavan, sevimsiz bir kent imajı ortaya çıkarır. Karmaşa ve yapay unsurlardan kurulu bir hayatın yansıması da aynı derecede sevimsizdir. Fakat “*zamanla bu imajların karışıklığında bir mantık görmeye başlarız. Karışıklıklar çünkü megalopolis hayatı karışık. Hayatta, Uyar'ın şiirinde olduğu gibi, bir izlenim bombardımanı altındayız. Her şeyi birden sevmek zorundayız. Bir arada sunulan görüntülerde bir uyumsuzluk olması bugünkü düzene uygundur; öyle yaşamaktayız zaten.*” (Menemencioğlu, 1985: 58-59). Bu nesnelere yığını değer ve anlam bakımından neredeyse insanlardan daha önde yer almakta ve hâliyle dış dünyayla “iletişimsizlik”i körüklemektedir.

İlk olarak Hüseyin Cöntürk, sadece *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndaki şiirlerle dergilerde kalan birkaç şiirini dahil ederek yaptığı incelemede Turgut Uyar'ın bu nesnelere dünyasına dikkat çekmiştir. Bu anlatım biçimini yığma üslûp olarak adlandıran Cöntürk, Uyar'ın, “*nesnelere, işlevleri, durumları arka arkaya sıralamayı, çoğaltmayı, yığmayı alışkanlık edinmiş bir şair*” olduğunu söyler (Cöntürk, 1961: 42). Aynı konuyla ilgili olarak Ahmet Oktay, Turgut Uyar şiirinin “*envanterci yanı ve envanterin kentli özelliği*”nden bahseder (Oktay, 1999: 132). Uyar, sıralayıp çoğaltarak yarattığı bu “nesnelere dünyası” aracılığıyla, kentli hayatın “kuşatıcı” yanını, yarattığı “yabancılaşmayı” ve gerçekte hiçbir şeye sahip olamama duygusunu simgelemeye çalışmaktadır.

“**Her şey atılıyordu.** Bitmiş sigaralar, otobüs
biletleri. kullanılmış pamuklar muayyen zamanlarda.
Tarifeler. yaz gümrükleri. gaz ocağı iğneleri. kötü
çıkılmış resimler. bir yatma. bir evin on iki yıllık
badanası. bir tarih kitabı. kazanılmış bir savaş
ve sonucu. bir anlamsızlık. ölü bir çocuk ve
pabucu. gülcükler. kibritler.
sinemalar. ve.
onun hüznü. vardı.”

(“Yaralı Olduğunu Sanan Birisinin Hüznüne Gazel”, *Her Pazartesi*)

Bu noktada, Turgut Uyar’ın şiirine yansıyan kent hayatı imajının bir “kaos”u canlandırdığını söylemek mümkündür. Aynı kaynaktan yola çıkılarak varılmış bir ortak bakış açısı olduğu çok kesin olmamakla birlikte, varoluşçu felsefenin evren tanımı ile Uyar’ın bu bakış açısı arasında açık bir benzerlik olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü varoluşçuluk da “*evrenin özü itibariyle saçma ve anlamsız*” (Cevizci, 2000: 534) olduğunu savunmaktadır. Bu da, nedenselliği (belli durumların belli sonuçlara yol açtığı düşüncesini) ortadan kaldırmakta yani kaosa yol açmaktadır.

Şaire göre bu kaotik çılgınlık ve karmaşadan kurtulmak için küçük anların yarattığı mutluluklara sığınmak tek çaredir:

“kentler büyüyüp gidiyor ya aldırma
başka bir yaşama tutturmalı diyorum
köprü korkuluklarına
ufak buluşmalara yaslanan”
(“Kalbindir”, *Toplandılar*)

Bu yapaylık, insan aklıyla, bilinçle yaratılmış sosyal düzen, kentli insanı sürekli bir şaşkınlık ve karamsarlık içinde bırakmaktadır. Kendi eliyle yarattığı ya da varlığına izin verdiği yönetici aygıt, “düzen”, onu her yerde kısırmıştır. Bireylerin kontrolü dışında sürekli genişlemekte, yenilenmekte, kendi varlığı için şekil değiştirmekte ve yönettiği bireyleri her anlamda şekillendirmeye çalışmaktadır. Yönetici düzen açısından basit, yönetilen birey açısından karmaşık olan bu yapı ve ilişkiler, bireylerin “benlik”i üzerinde tahrip edici bir etki bırakmaktadır. Kentli birey, bu karmaşa ve yapay ortam içinde kendine bir varlık alanı açmaya çalışmakta, sürekli değişen bir çevrede bir şeylere yetişmek, bir şeylere sahip olmak için mücadele etmektedir. Bu bağlamda kent hayatının ve kentli insanın yaşama biçiminin temel niteliklerinden biri “zamansızlıktır”:

“Şimdi burada kar yağıyorsa her yerde yağıyordur ve **vakit dardır**
su geçirmez çizmeleri de vardır aman vermez yıldırımçekenleri de
ve polisleri, polisten kaçanları ve düzgün cümle yapanları
anayasaya giriş, felsefeye başlangıç ve statik okuyanları

ağaç okşayanları, ekmek dilimlemeyi ve yemeyi sevenleri
-arada bir ateş gibi yakıp geçmeden tarihin kundurası-
mevsim sonu ucuz satışları, indirimli fiyatları ve hiç düşlemeden
bir incir ağacının bütün bir yaz süren denizli rüyasını
doğduğu yerin yitik anısını bulduğunu sanarak sevenler vardır
dördüncü boyuta göre bile
vakit dardır”

(“Vaktin Çağrısı”, *Toplandılar*)

“Erince vaktimiz yok uçaklar hemen kalkıp hemen varıyor
Ellerimizde bir ufak bavulla şurdayız burdayız”

(“İki Dalga Katı ...”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

Kentte insan, bütün bu koşuşturmaca ve küçük, basit işleri düzene koyma çabası içinde birey olmaktan çıkmakta, bilinçsiz kalabalığın şaşkın üyelerinden birine dönüşmektedir:

“Ara sokaklarda **bilmeden yaşamak taşıyan**

Bir yerden bir yere giden adamlar”

(“Kuşun Yeri Beklemek”, *Her Pazartesi*)

“Bunlar kimin kovaladığı sürüler böyle kaçmasız dünyalarda”

(“O Zaman Av Bitti”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

Kentli insan, asla bitmeyen bu var olma mücadelesi içinde, sürekli bir şeylerin tedirginliğini duyup yaşamaktadır. Bu bitmeyen “tedirginlik”, uygarlığın bedelidir. Bu kanıksanmış ruh hâli, Uyar'ın bir yazısında varlığını şöyle sezdirir:

“Başlıyorum başlıyorum sevemiyorum bir türlü yazdıklarımı. Yaşamamın şu, hergün, içinde doksan kişiye sövüp sayıp, seksen kişiye boyun büküp yalvardığımız, ekmek yeyip sevdiğimiz, caddelerde parklarda, içki içmelerin en tatlı, en güzel vaktinde, bizi kısıvrak sarmış, ezmiş büzmüş korkağın sünepenin biri etmiş o yıkıcı düzenin uyarıyla, korkusu ile birden istemeye istemeye yarıda bırakıverdiğimiz yaşamamın, aldatmaları varmış gibime geliyor yazdıklarımında. O beni kıvrandıran, kuşkulara, sevinmelere düşüren endişeler bana göre, benim endişelerim değilmiş, aslında hiç söylemek istemediğim şeyleri söylüyormuşum sanıyorum. Belki yanılıyorum. Bunlar değil mi zaten söylemen yazman gereken şeyler diyeceksin. Hem bunlar değil. Anlamıyorum.” (Uyar, 1956)

Tedirginlik, gönüllü veya gönülsüz pek çok şeye bağlı / bağımlı olma, ama aslında hiçbir şeye ait olmama, hatta soyut yahut somut herhangi bir şeye karşı gerçek, içten bir aidiyet duygusu geliştirememekten kaynaklanmaktadır. Kentli insanın hayata karşı sağlam bir tutamağı, dayanağı bulunmamaktadır.

Öte yandan bütün olumsuz yönlerine rağmen, kenti yaşam alanı olarak nihaî açıdan olumlayan uygarlık yanılması, aldatıcı cazibesıyla daima insanları kendine çekmektedir. Gösterişli mekân ve nesnelere dolup taşan sokaklar, caddeler kentin yüzeyine bir uygarlık cilâsı çekmektedirler. Fakat bu parlak cilânın bedeli ağırdır:

“sanki herşey, sanki herşey!.. katı yürekli kârcıların,
yani büyük tecimenlerin
uzaklardan getirip sunduğu kanlı pahalı bir tabak...”

(“Bir Barbar Kendin Tartar Bir Barbar Aşağlarda”, *Tütünler Islak*)

Kent, uygarlık adı altında dayatılan nesne (ve hatta duyguların) alınıp satıldığı bir pazardır. Bu pazarda, kimileri kurban kimileri cellattır. Sahip olma yanılgısıyla el atılan herşey, bedel olarak can almaktadır.

Fakat uygarlık denen kavramın temelinde işte bu alışveriş yatmaktadır. Kentler, bu alışveriş temelinde dönüp duran, ilişkilerin dolaylı olarak baskı altına alındığı ama düzen yanılması ile hayatın kolaylaştığı izlenimi uyandıran mekânlardır. Yani “uygar”dır. Bu uygar dünya, sonuç itibarıyla köy veya kasabaya göre daha pahalı, parlak ve gösterişli nesnelerin insan hayatına doğrudan karıştığı; sadece ederi daha yüksek şeylerin alınıp satıldığı bir mekândan ibarettir. Dolayısıyla şehirler daha büyük sahtekârları, daha açgözlü insanları barındırmaktadır:

“Göge baktım yerli yerinde
haydutlar dalavreciler yerli yerinde
vurguncular hayınlar vurdumduymazlar öyle
iyi dedim içim rahatladı
düzen bozulmamış dedim sevindim
tenhaca bir bölgelerinden şehre girdim”

(“Büyük Ev Ablukada”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

Kente karşı duyulan bu amansız korku, orada yok olma kaygısının da ifadesidir. Şair, bir başka şiirinde bu korkuyu apaçık anlatır:

“haziran mintanları. Kopkoyu kent garları.
Alınıp götürülenler. Yerlerine konanlar.
Anladığımız ve.
Şaştığımız kalabalıklar. Bir korku”

(“Bilirim Bir Kışa Hazırlanmayı”, *Her Pazartesi*)

“Bir korku” derken noktalamaz. Çünkü korku, bitmeyen, sonu olmayan bir duygudur. Korku, kent yaşamına dair bireyi sarıp sarmalayan her türlü soyut ve somut unsurun olumsuzluğunun toplamından doğar. Bu olumsuzlukları aşmak mümkün görünmediği için, sürekli bir tedirginliğe eşlik eden sürekli bir korkuyla karşılaşılır.

Kentin sürekli bir tedirginlik ve korku kaynağı olmasının temel nedeni, insanların benlik duygusunu neredeyse yok etmesi ve baskı altına almasındandır. İnsanlar kendilerini diledikleri gibi ortaya koyamamakta, sürekli dayatılan sahte kılıklarda görünme ihtiyacı duymaktadırlar. İyice ezilmemek için sahte bir uyum mekanizması çalıştırmakta, olduğundan farklı görünme ya da sinip izleme de kişinin sürekli bir iç mücadele ile karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır:

“insanın kendini bir kentte sanması

denizaltında bir ülkedir

katlanır bükülür kıvrılır durur”

(“Parlak ve Kara”, *Kayayı Delen İncir*)

“hiçbir şeye hazırlıklı değildik

oyunlar oynandı, gökler kapandı, yenildik

ama şehirlere koyverdiler bir menekşeyi

bir menekşeyi

o zaman başından sezdik yenilgiyi”

(“Yenilgi Günlüğü”, *Her Pazartesi*)

Sonuç olarak, “yapay” bir uygarlık alanı olan kent; tedirgin, karamsar, bir şeye sahip olamama ve yok olma korkusu çeken bireyler yaratmıştır. Bu noktada, postmodernizmin doğuşuna da kaynaklık eden, çağdaş hayat içindeki bireyi bu derece tedirgin ve güvensiz hâle getiren ve yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişen hemen hemen bütün sanat akımlarını etkileyen bazı gelişmeleri hatırlamak faydalı olacaktır:

“... bilimdeki gelişmeler, örneğin quantum fiziğinin getirdiği ‘belirsizlik’ kuramı, Einstein’ın ortaya attığı Relative (Görecelik) kuramına göre ‘doğru’ nun ancak belli koşullarda ve de göreceli olarak ‘doğru’ olduğu fikri; kısaca teknobilimin bize evrenin bir sistemler karmaşasından oluştuğunu ve tüm evrenin durmaksızın genişleyerek yok olmaya doğru gittiğini söylemesi, ‘gerçek’ tanımını bir kez daha değiştirdiği gibi, evrensel değişmezliğe olan inancı bir kez daha yıkmış, insanın biyolojik ve doğal ortamında da güvensiz olduğunu vurgulamıştır.” (Menteşe, 1996: 32)

Dolayısıyla insanı kesin bir doğruya ulaştıracağı umulan bilim dahi, zaten güvensiz bireylerin önüne belirsiz bir evren önermesiyle çıkmaktadır. Bu belirsiz evrenin bilinen en uygar yaşama alanı olan kent de, kişileri kendi baskıcı düzenine ve ilişkiler ağına uyuma zorlamaktadır.

Kent, yarattığı düzen, ilişkiler ağı, değerler ve yaşama biçimiyle, bireyleri, küçük hedeflerin peşinde sonsuz bir koşuşturmacaya mahkûm etmektedir. İnsanlar, kent hayatının getirdiği sürat ve karmaşa içinde hayatlarının ve yapmakta oldukları işlerin anlamını yitirmekte, yoğun yalnızlık, yabancılaşma ve kuşatılmışlık duyguları içinde kıvrınmaktadırlar. Herkes kendi hayatını kurtarma telâşıyla hareket etmekte olduğundan, insanlar teselli edici bir yakınlık, gerçek / samimi bir iletişim kuramamakta, hatta aynı vahşi alanda var olma mücadelesi verdiklerinden birbirlerini rakip olarak görmektedirler. Bu da kişiye sürekli bir “güvensizlik ve yalnızlık duygusu” yaşatmaktadır. Bireyleri bu derece güvensiz, yalnız ve kendi varlıkları ile eylemlerinin anlamını yitirmelerine sebep olan yabancılaşma duygularına mahkûm eden kentli yaşama biçimi, yine insan eliyle yaratılmıştır. Kanunlar, kurallar, düzenleyici ya da uygulayıcı kurumlar, fizikî anlamda uygarlık yanılışmasını yaratan mekânlar, insan aklıyla yaratılmış ve her biri bireylerin istediğinden başka bir varlığa dönüşerek insanların özgürlüğünü ellerinden almıştır.

Yine bu noktada postmodern bireyin güvensizlikleriyle, Turgut Uyar şiirinin anlattığı bireyin güvensizliğinin aynı durumdan kaynaklandığına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Nitekim postmodernizme göre de,

“Sosyal kurumlar, insanla doğa arasındaki çatışma sonucu ortaya çıkarlar. Kurumlaşmak doğal olanı alıp, disiplin altına sokmak ve onu sistemleştirmek demektir. O halde sosyal ve kültürel kurumlar doğanın kendisinde tartışılmaz doğrular olarak yoktur. Tüm kurumlar ve onların getirdiği sistem, kavram ve doğrular insan yapısı ve kurmacadır. Gerçekleri göreceli ve tartışmaya açıktır.” (Menteşe, 1996: 32-33).

Postmodernizm, tıpkı varoluşçuluk gibi doğrudan bir dayanak noktası olmamakla birlikte, bu yönüyle de İkinci Yeni şiiriyle paralel bir zihniyetin tezâhürü olarak görünmektedir.

Turgut Uyar da bu düzene karşı, zaman zaman bir öneriyi dile getirir: İnsan eliyle yaratılan bu düzeni “yıkamak / yok etmek” gerekir. Ona göre insan özgür bir hayata tekrar bu şekilde kavuşulabilir. Meselâ “*Bir Kantar Memuru İçin: İncil*” adlı şiirinde, Yekta’nın dilinden Akçaburgaz’ın kuruluşunu anlattığı bölümde tekrar özgürleşme adına kentleri yıkmanın gereğinden bahseder:

“Ben uraybaşkanı olunca buldum, şimdi yıkın diyorum, ilkin bu evleri, bu kötü, üst üste evleri yıkın, bu sokakları, bu eski harap kışlaları, bu dükkânları bu duvarları; bu gökyüzlerini kurtaralım, yıkıyorlar, hemşerilerim yıkın diye bağıyor ardımdan, bazı idare kurulu üyeleriyle bazı ihtiyarlarla bazı dolmuşlar bana karşı, kadınlarla çocuklar benden yana hep, bastonuma dayanıyorum, gösteriyorum, yıkın, temizleyin, yıkıyorlar, bir çeşmeler kalsın, bir gölgeler, hele tamir evlerini, bize o eskimiş eşyaları zorlayan.”

(“Bir Kantar Memuru İçin: İncil”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

Böyle bir düzeni yaratma gücüne, zekâsına sahip olan insanoğlu, her şeyi yeni baştan, dilediğince inşa etme ve böylece insanlık adına yeni her şeye yeniden başlama yahut yeni bir sayfa açma yeteneğine de sahiptir:

“o zaman şehre çıktım bir elimde fırça

bir elimde sineklik

öbüründe bir sinema bileti

kim varsa gelsin artık yeniden oynayalım

hızım bir araba dolusu aşk gibidir

gölün rengiyle asfaltı karıştırıp

kuzum ne varsa hep yeniden boyayalım”

(“Yenilgi Günlüğü”, *Her Pazartesi*)

Turgut Uyar’ın şiirinde kent hayatının dayattığı bütün olumsuzluklardan kurtulmak için yıkmak ve şimdikine benzemeyen yeni ve özgür bir kent kurma arzusu bir umut olarak bir yanda yeşertilirken, kentten kaçma (bütün bağlardan kurtulma) daha şiddetle ve daha sık tekrarlanan bir çıkış yolu olarak dikkat çekmektedir.

Öte yandan bulunulan mekândan daha doğrusu mekânın sınırladığı alelâde yaşantıdan (ev, iş ve aile döngüsünden) kaçıp kurtulma ve yeni bir hayat bulma yahut kurma arzusunun Uyar’ın daha *Arz-ı Hal ve Türkiyem*’deki ilk şiirlerinden itibaren gözlenen bir yan tema olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Birey, kaçıp kurtulma, hayatını kuşatan her şeyden uzaklaşma arzusunu yoğun biçimde duymasına rağmen, buna engel olan bağlar vardır. Nitekim pek çok şiirde ev,

iş, eş, çoluk çocukla sarmalanmış gündelik hayat ile daha iyi bir yer olduğu hayal edilen uzak diyarlar kıyaslanır. Gitmek ister, fakat kaçma eyleminin gerçekten “kurtuluş”a ulaştıracağından endişelidir:

“Kelimeler soluk. Bir şey mi yapmalıyım ?

-Evden mi kaçmalıyım?- Kaçmamalıyım”

(“Atları Seven Bir Çocuk”, *Her Pazartesi*)

“Öğrenciler memur kişiler bana benzeyenler

Ben kaçmaya çabalıyorum hoşnut muyum

Siz kaçtığımız yerlerde hoşnut musunuz”

(“Kaçak Yaşama Yergisi”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

“Günlerden o gün alıp başımı evin yolunu şaşıracağım

.....

Hiç umurumda değil ya şundan şundan şundan korkuyorum”

(“Kaçak Yaşama Yergisi”, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*)

Kentten “kaçış” arzusu bir kurtuluş umudu olarak daima önünde dursa da, farklı bir dünyanın gerçekten var olup olmadığı ve kaçıp sığınılacak dünyanın daha iyi bir düzeni barındırıp barındırmadığı endişesi, kişiyi harekete geçmekten alıkoymaktadır. Geride bırakılacak dünya ile varılacak yer arasında aslında hiç bir fark olmayacağı içten içe sezilmekte, tedirginlik ve korkuyla zaten hırpalanmış olan birey, ürkek kaçış arzusuyla dar dünyasında gömülü yaşamayı, gerçek bir eyleme cesaret etmesini gerektiren seçeneğe yeğ görmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak kentleşme olgusunun ve kent hayatı içinde bireyin, *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile Turgut Uyar şiirinin ana temalarından biri hâline geldiği ve bütün şiir serüveni boyunca dile getirdiği pek çok temanın yaratıcı odağı olarak şiirinden hiç çıkmadığı görülmektedir. Uyar'ın şiirinde bu temanın, kenti bir yaşam alanı olarak tanımlayan kavramlarla ve kent yaşamıyla boğuşan bireylerin ruh hâlleriyle iç içe serpildiğini de söylemek mümkündür. Uyar, kentli ve algıları açık, çok duyarlı bir anlatıcı kimliğinde bireysel bunaltılarını kentle özdeşleştirmektedir. Kent, ona göre, uygar bir görüntünün altında yapay, vahşi ve kaotik bir dünyadır. Kent, bireyin benliğini / olmak istediği insanı sürekli baskılayarak, mekân olarak kendi doğasını da tanımlayan yapaylığa mecbur etmektedir. Benliği / şahsiyeti sürekli tahrip edilen birey, kalabalıklar içinde bilinçsizce yaşayan, tedirgin, korku dolu bir esire dönüşerek, kendine ve çevresine yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşma ile insan, kenti dolduran nesnelere yığılı içinde, (maddî ve manevî) sürekli bir alışveriş hâlinde, kendinden başka şeylerle meşgul olan, şaşkın bir uyurgezer gibidir. Bu esâretten çıkış, tıpkı gerçek bir mahkûm gibi ya hapishaneyi yıkmakla ya da oradan kaçmakla mümkündür. Uyar da, bu bunaltıcı düzenden kurtuluşun çaresi olarak kentleri yıkmayı / yeniden inşa etmeyi yahut kaçıp

uzaklaşmayı çıkış yolu olarak görmektedir. Bütün bu kavramlar, Uyar'ın şiirinde kentin mekân olarak, bireyi tanımlayıcı her şeyin, aslında her türlü olumsuzluğun yapıtaşı olarak algılandığını göstermektedir.

Kaynaklar

- Bayrıl, V. B. Bayrıl, (1999), “Ne Varsa Geyikli Gece’de İdi”, *Şiirde Dün Yok Mu*, İstanbul: Can Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2000), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cöntürk, Hüseyin (1961), *Turgut Uyar*, İstanbul: De Yayınevi.
- Menemencioğlu, Nermin (1985), “Turgut Uyar’ın Şiiri”, *Sonsuz ve Öbürü*, İstanbul: Broy Yayınları.
- Menteşe, Oya Batum (1996), “Sanatta ve Edebiyatta Potmodernizm”, *Bir Düşün Yolculuğu*, Ankara: Bilkamat Yayınları.
- Oktay, Ahmet (1999), “Zamanla Göz Göze Yapıldığı Sanılan Bir Şiirin Arka Fonu”, *Şiirde Dün Yok Mu*, İstanbul: Can Yayınları.
- Özgüven, Fatih (1983), “Hangi Soruyu Niye”, *Yazko-Somut*, S. 27.
- Özkırımlı, Atilla (1999), “Turgut Uyar İle Şiirden Hayata”, *Arz-ı Hal ve Sonrası*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (1956), “Yakında Bitiririm”, *Pazar Postası*, S. 38.
- Uyar, Turgut (1999a), “Vaiz Sokak”, *Arz-ı Hal ve Sonrası*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (1999b), *Her Pazartesi (62-67 Notları) (Toplandılar ile birlikte)*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (1999c), *Kayayı Delen İncir (Dün Yok Mu ile birlikte)*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (1999d), *Toplandılar (70-73 Notları) (Her Pazartesi ile birlikte)*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (2000a), *Divan (Tütünler Islak ve Dünyanın En Güzel Arabistanı ile birlikte)*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (2000b), *Dünyanın En Güzel Arabistanı (Tütünler Islak ve Divan ile birlikte)*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut (2000c), *Tütünler Islak (Divan ve Dünyanın En Güzel Arabistanı ile birlikte)*, İstanbul: Can Yayınları.
- Yıldızoğlu, Ergin (1999), “Pablo, Samuel ve Turgut”, *Şiirde Dün Yok Mu*, İstanbul: Can Yayınları, s.190-203.